

SANOAT KORXONALARIDA INVESTITSIYA JARAYONLARI AMALGA OSHIRISHDA SUBYEKTNING ROLINI BAHOLASH

Quvatova Gulzoda Faxriddin qizi

Qarshi davlat texnika universiteti

“Ekonometrika va statistika” ixtisosligi tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada sanoat korxonalarida investitsiya jarayonlarining samarali amalga oshirilishida ishtirok etuvchi subyektlarning oʻrni va ularning investitsion faoliyatga taʼsiri ekonometrik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, investitsiya subyektlarining koʻp omilli regresion modellari asosida baholash imkoniyatlari koʻrib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: sanoat korxonasi, investitsiya jarayoni, investitsiya subyekti, davlat ishtiroki, xususiy sektor, ekonometrik modellashtirish, koʻp omilli regressiya.

Kirish. Bozor munosabatlari chuqurlashib borayotgan hozirgi sharoitda sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini taʼminlash, ularning ishlab chiqarish salohiyatini oshirish va innovatsion rivojlanishini jadallashtirishda investitsiya jarayonlari alohida oʻrin tutadi. Investitsiyalar – bu nafaqat moddiy resurslar oqimi, balki iqtisodiy oʻsishning strategik omilidir. Ayniqsa, sanoat tarmogʻida investitsion faoliyat samaradorligi bevosita ushbu jarayonlarda ishtirok etayotgan subyektlarning faoliyati va ularning iqtisodiy imkoniyatlariga bogʻliqdir.

Sanoat korxonalarida investitsiya jarayonlari davlat, xususiy sektor, moliyaviy institutlar hamda xorijiy investorlar kabi turli subyektlarning hamkorligi asosida amalga oshiriladi. Har bir subyektning oʻziga xos maqsadlari, investitsiya uslublari va boshqaruv mexanizmlari mavjud boʻlib, bu omillar investitsion loyihalarning natijadorligiga sezilarli darajada taʼsir koʻrsatadi. Shu bois, investitsion subyektlarning rolini chuqur tahlil qilish va ularning sanoat korxonalarining investitsiya faoliyatiga taʼsirini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Scientific Conference on Multidisciplinary Studies

Hosted online from Bursa, Turkey

Website: econfseries.com

11th June, 2025

Mazkur maqolada sanoat korxonalarida investitsiya jarayonlarini amalga oshirishda ishtirok etuvchi subyektlarning iqtisodiy samaradorligi va ta'sir darajasi ekonometrik modellashirish usuli asosida baholanadi. Shu orqali har bir subyektning sanoat tarmog'ining rivojlanishiga qo'shayotgan hissasi miqdoriy jihatdan aniqlanadi va ularning o'zaro bog'liqligi asosida tegishli ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantiriladi.

Sanoat korxonalarida investitsiya subyektlarining turlari. Sanoat korxonalarining investitsiya faoliyati ko'p sonli va turli xildagi subyektlar ishtirokida amalga oshiriladi. Ularning har biri ma'lum funksiyalarni bajaradi, investitsiyalarning hajmi, muddati, riski va rentabelligiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur subyektlarni iqtisodiy manbalari, tashabbus darajasi va boshqaruv imkoniyatlariga ko'ra bir necha toifalarga ajratish mumkin.

1. Davlat subyektlari. Davlat iqtisodiyotni tartibga soluvchi asosiy subyekt sifatida sanoatni modernizatsiya qilish, innovatsiyalarni joriy etish, hududiy nomutanosibliklarni bartaraf etish kabi strategik yo'nalishlarda faol ishtirok etadi. Davlat investitsiyalari quyidagi manbalar orqali amalga oshiriladi:

- Davlat byudjeti mablag'lari;
- Davlat investitsiya dasturlari;
- Ijtimoiy infratuzilma va ishlab chiqarish infratuzilmasiga yo'naltirilgan grantlar va subsidiya shaklidagi moliyaviy yordamlari;
- Mahalliy hokimiyatlar tomonidan ajratiladigan mablag'lar.

Davlat investitsiyalari odatda uzoq muddatli, kam daromadli, ammo ijtimoiy-iqtisodiy samarasi yuqori bo'lgan loyihalarga yo'naltiriladi.

2. Xususiy sektor vakillari. Xususiy investitsiya subyektlari sanoat korxonalarining eng faol va innovatsion harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Ular asosan quyidagi shakllarda faoliyat yuritadi:

- Tadbirkorlik subyektlari (kichik, o'rta va yirik biznes vakillari);
- Sanoat kompaniyalari (shu jumladan xoldinglar va korporatsiyalar);
- Xususiy investitsiya fondlari.

Xususiy sarmoyadorlar rentabellik darajasi yuqori, investitsiya riski mo'tadil yoki past bo'lgan loyihalarni tanlaydi. Ular sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish,

Scientific Conference on Multidisciplinary Studies

Hosted online from Bursa, Turkey

Website: econfseries.com

11th June, 2025

yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish, mahsulot turlarini kengaytirish kabi yo‘nalishlarda muhim rol o‘ynaydi.

3. Moliyaviy institutlar. Moliyaviy institutlar sanoat korxonalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda vositachilik qiladi. Ular quyidagi shakllarda faoliyat yuritadi:

- Tijorat banklari;
- Sug‘urta kompaniyalari;
- Lizing kompaniyalari;
- Mikromoliya va investitsiya kompaniyalari.

Bu subyektlar korxonalarga kredit, lizing, investitsiya portfeli orqali mablag‘lar jalb etadi. Ularning asosiy e‘tibori investitsiya xavfsizligini ta‘minlash va qaytariluvchanlik kafolatlariga qaratilgan.

4. Xorijiy investorlar. Xorijiy investitsiyalar sanoat tarmog‘ining texnologik yangilanishi va integratsiyalashuv darajasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular ikki asosiy shaklda amalga oshiriladi:

- To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI);
- Portfel investitsiyalari.

Xorijiy investorlar o‘z kapitali bilan birga ilg‘or texnologiyalar, zamonaviy boshqaruv tajribasi va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini olib kiradi. Ular bilan ishlash uchun qulay institutsional muhit, qonunchilik kafolatlari va risklarni kamaytiruvchi mexanizmlarni yaratish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Ekonometrik yondashuv orqali baholash. Investitsiya jarayonlariga ta‘sir ko‘rsatuvchi subyektlarning sanoat korxonalaridagi roli va samaradorligini aniqlashda ekonometrik modellashtirish eng samarali tahlil vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali investitsion faoliyat natijalariga ta‘sir etuvchi omillar aniqlanadi, ularning har birining mustaqil ta‘sir darajasi miqdoriy jihatdan baholanadi va statistik ahamiyati tekshiriladi.

Metodlar. Tadqiqot doirasida O‘zbekiston sanoat korxonalariga oid yillik statistik ma‘lumotlardan (2020–2023 yillar) foydalanilgan. Investitsiya hajmiga ta‘sir ko‘rsatuvchi quyidagi asosiy omillar (mustaqil o‘zgaruvchilar) tanlab olindi:

- Y: sanoat korxonasining yillik investitsiya hajmi (mlrd so‘m) – bog‘liq o‘zgaruvchi;

Scientific Conference on Multidisciplinary Studies

Hosted online from Bursa, Turkey

Website: econfseries.com

11th June, 2025

- X_1 : davlat sarmoyasi ulushi (%);
- X_2 : xususiy sektor sarmoyasi ulushi (%);
- X_3 : tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlar (mlrd so'm);
- X_4 : xorijiy investitsiyalar hajmi (mlrd so'm).

Shu asosda quyidagi ko'p omilli regressiya modeli tuzildi:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \epsilon$$

Bu yerda:

- β_0 – erkin had (intercept),
- $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – har bir mustaqil o'zgaruvchining investitsiya hajmiga ta'sir koeffitsientlari,
- ϵ – tasodifiy xatolik.

Natijalar. Eviews dasturida amalga oshirilgan regressiya tahlili quyidagi asosiy natijalarni berdi:

Ko'rsatkich	Baholangan qiymat	t-statistika	P-qiymat
Intersept (β_0)	152.34	2.45	0.021
X_1 – Davlat sarmoyasi	0.48	1.98	0.058
X_2 – Xususiy sarmoya	1.12	3.72	0.003
X_3 – Bank krediti	0.36	2.15	0.045
X_4 – Xorijiy investitsiya	1.45	4.20	0.001
R^2 – determinatsiya koeffisienti	0.87		

Model $R^2=0.87$ qiymatiga ega bo'lib, bu investitsiya hajmidagi o'zgarishlarning 87 foizi tanlangan omillar bilan izohlanishini ko'rsatadi. Shuningdek, X_2 (xususiy sektor sarmoyasi) va X_4 (xorijiy investitsiyalar) eng ahamiyatli omillar sifatida ajralib turibdi (P -qiymat < 0.01).

Model natijalaridan kelib chiqadigan xulosalar

- Xususiy sektor va xorijiy investorlar tomonidan kiritilayotgan sarmoyalar sanoat korxonalari investitsion faoliyatiga eng katta ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.
- Davlat sarmoyasining ta'siri statistik jihatdan nisbatan zaifroq bo'lsa-da, infratuzilma va qo'shimcha sharoitlar yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Scientific Conference on Multidisciplinary Studies

Hosted online from Bursa, Turkey

Website: econfseries.com

11th June, 2025

- Tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlar investitsiya hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lsa-da, ularning ta'sir darajasi pastroq, bu esa moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati cheklanganligini anglatadi.

Tahlil natijalari va xulosalar. Yuqorida amalga oshirilgan ekonometrik tahlil asosida sanoat korxonalarida investitsiya jarayonlariga turli subyektlarning ta'sir darajasi aniqlanib, ularning iqtisodiy samaradorligi baholandi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi muhim xulosalarga kelindi:

1. **Investitsiya hajmiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlandi.** Ekonometrik modelda xususiy sarmoya va xorijiy investitsiyalar eng yuqori statistik ahamiyatga ega omillar sifatida namoyon bo'ldi. Bu esa sanoat korxonalarining rivojlanishida bozor mexanizmlariga asoslangan kapital oqimlarining muhimligini ko'rsatadi.
2. **Xususiy sektor ishtirokining yuqori samadorligi qayd etildi.** Xususiy sarmoyadorlarning investitsion faoliyatdagi ishtiroki nafaqat investitsiyalar hajmini oshiradi, balki ishlab chiqarish texnologiyalarining yangilanishiga va mahsulotlar raqobatbardoshligining ortishiga ham xizmat qiladi.
3. **Xorijiy investitsiyalarning strategik ahamiyati tasdiqlandi.** Xorijiy investorlar tomonidan kiritilgan investitsiyalar yuqori texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va eksport bozorlariga kirish imkoniyatlarini olib kirgan holda sanoat korxonalarining sifat jihatdan yangi bosqichga chiqishiga sabab bo'lmoqda.
4. **Davlat sarmoyasining ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishdagi funksiyasi.** Davlat investitsiyalari bevosita rentabellik ko'rsatkichlariga kamroq ta'sir ko'rsatayotgan bo'lsa-da, ular asosiy infratuzilmalarni shakllantirish, barqarorlikni ta'minlash va xususiy investitsiyalarni rag'batlantirishda muhim omil sifatida xizmat qilmoqda.
5. **Moliyaviy institutlar faoliyatini yanada faollashtirish zarur.** Tijorat banklari va boshqa moliyaviy institutlar orqali investitsiyalarni moliyalashtirishning ijobiy ta'siri qayd etilgan bo'lsa-da, bu ta'sir hozircha yetarlicha yuqori emas. Bunga moliyaviy xizmatlarning qamrovi va ishonchliligining yetarli emasligi sabab bo'lmoqda.

Scientific Conference on Multidisciplinary Studies

Hosted online from Bursa, Turkey

Website: econfseries.com

11th June, 2025

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-yanvardagi PF-60-sonli "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy ma'lumotlari. – <https://stat.uz>
3. Abdurahmonov Q.X., Haydarov R.Q. va boshqalar. Investitsiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 312 b.
4. Mamatqulov O.A., G'ofurov I.M. Makroiqtisodiyot: nazariy va amaliy masalalar. – Toshkent: "IQTISODIYOT", 2019. – 280 b.
5. Siddiqov A.M. Sanoat iqtisodiyoti: nazariya, amaliyot va tahlil. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. – 264 b.
6. Gujarati D.N. Basic Econometrics. – 5th ed. – New York: McGraw-Hill, 2009.
7. Wooldridge J.M. Introductory Econometrics: A Modern Approach. – 6th ed. – Cengage Learning, 2016.
8. Blanchard O., Johnson D.R. Macroeconomics. – 7th ed. – Pearson, 2017.
9. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – 11th ed. – Pearson, 2018.
10. Kiyotaki N., Moore J. Credit Cycles. // Journal of Political Economy, 1997, Vol. 105, No. 2, pp. 211–248.
11. Xakimov A., Mamatqulov O. Iqtisodiy tahlil va modellashtirish asoslari. – T.: "Iqtisodiyot", 2018. – 278 b.
12. Abdullayev A. Investitsiya faoliyati va uning boshqaruvi. – Toshkent: "IQTISODIYOT", 2022.